
ПРИКАЗИ

Чланак примљен 27. новембра 2024.
Чланак прихваћен 29. новембра 2024.

UDC 781(049.32)

АНА СТЕФАНОВИЋ*

Универзитет уметности у Београду
Факултет музичке уметности
Катедра за музикологију

Атила Сабо

*Посттонални контекст и наративна
функција музичког језика: Шостакович,
Хиндемита, Барток*
Београд, Факултет музичке уметности,
2023, 303 стр.
ISBN 978-86-81340-58-5

Књига Атиле Саба *Посттонални контекст и наративна функција хармонског језика: Шостакович, Хиндемита, Барток*, објављена 2023. године у издању Факултета музичке уметности у Београду, представља незнатно измењену докторску дисертацију аутора, одбрањену на истом факултету 2018. године. У овој студији, Атила Сабо се подухватио сложеног, и двоструког, задатка да систематизује видове организације тонске вертикале у домену између тоналитета и атоналности и испита наративну функцију те,

специфичне, организације хармонског језика. У историјској перспективи, аутор је овај домен препознао у музици прве половине XX века, а у свом разматрању фокусирао у делима Дмитрија Шостаковича, Паула Хиндемита и Беле Бартока.

Двоструки подухват аутора остварен је у два дела књиге, тако да се у три обимна поглавља првог дела разматрају појам и феномен тоналитета, његова историја, као и развој теоријске мисли о тоналитету, паралелан самом развоју овог музичко-језичког система, а потом, визура шири на основну проблематику разматрања „посттонални контекст“. Аутор је овој проблематици пришао, најпре, теоријско-методолошки, дискутујући разматрања посттоналног феномена у иностраној и српској музичкој теорији XX века, полазећи од Шенберга (Arnold Schoenberg) и Хиндемита (Paul Hindemit), преко

* Контакт адреса ауторке:
ana.stefanovic@fmu.bg.ac.rs.

низа значајних аутора: Рене Лејбовица (René Leibowitz), Винсента Персикетија (Vincent Persichetti), Лудмиле Улехле (Ludmila Ulehla), Цтирада Кохоутека (Stírad Kohoutek), Дејана Деспића, Хајнриха Шенкера (Heinrich Schenker), Алена Фортеа (Allen Forte), Џозефа Строса (Joseph Straus), Вилијама Хасија (William Hussey), Дејвида Фанинга (David Fanning)... Полазећи од Далхаусове (Carl Dalhaus) поделе музичке теорије на спекулативну, регулативну и аналитичку, Сабо је изложио нову методолошку дистинкцију између „регулативно-аналитичких” и „спекулативно-регулативних” теорија посттоналног контекста. Овакво теоријско систематизовање резултата досадашњих истраживања, отворило је аутору могућност да, све полазећи од њих, изнесе ‘недостајући елемент’, онај који ће постати главни методолошки ослонац његовог истраживања. У другом поглављу студије, Сабо је, наиме, изнео значајну претпоставку да се класичарско-романтичарски тоналитет може, у складу с поставкама Дејвида Лидова (David Lidov) и Ера Тарастаја (Eero Tarasti), третирати као *музички простор*. У складу с тим је успоставио нове „спацијалне” категорије, констатовао нове музичке „просторе” формиране после суспензије класичног тоналитета и предложио њихово класификовање на модификовани тоналитет, тоникалност, мултитоникалност и атоналност. До ове је класификације, у дијахроној равни, дошао увидом у постепено оспоравање три кључна аспекта тоналитета (према дефиницији Дејана Деспића): система

односа, гравитације и центра, и тиме пружио потпуно нови увид у еволуцију хармонског језика музике XX века. При том је указао и на могућност комбиновања различитих музичких простора у симултаном звучању, могућност „вишеслојно-комбиноване спацијалности”, чиме је проширено поимање хармонских квалитета посттоналне музике. Као вид закључка ових разматрања посебно се истиче констатација Саба да је, за разлику од „моноспацијалности”, која је карактерисала музику настајалу у оквиру дур-мол система у дугом раздобљу његовог трајања, освајање нових хармонских „простора” значило и освајање „полиспацијалности” музике, која је, пак, „омогућила композиторима да се, ослобођени многих конвенција, крећу кроз најразличитије музичке просторе”.¹ Теоријске поставке изнете у прва два поглавља, Сабо је разрадио у трећем поглављу кроз бројне примере опремљене хармонским анализама и новоуведеним симболима за означавање предложених категорија и њихових поткатегорија.

Из разматрања у првом делу књиге проистекла је једна од кључних претпоставки Саба о значењском потенцијалу нових хармонских спацијалности, дакле, о семиотизацији нових музичких простора формираних у посттоналном контексту, што је онда омогућило и испитивање семиотичких релација које се између њих

¹ Atila Sabo, *Posttonalni kontekst i narativna funkcija harmonskog jezika: Šostakovič, Hindemit, Bartok*, Beograd, FMU, 2023, 71.

успостављају. Захваљујући томе, у четвртом поглављу књиге, Сабо је изнео оригиналну теоријску претпоставку о наративној функцији ових спацијалности, односно, о формирању наративних конфигурација односима успостављеним између њих. Сабо сматра да, иако атонална и додекафонски организована музика често укидају или потискују значење, у делима у којима се музички језик превасходно креће између тоналности и атоналности долази до ревитализације наративности. Штавише, аутор увиђа да „процес полиспацијализације музичког универзума настаје као збирни резултат две у основи супротстављене тенденције – прогресивне и традиционалне, које се донекле парадоксално, на својеврстан начин допуњују”.² У том смислу, „полиспацијалност”, која генерише нове семиотичке просторе, не само да „подржава мрежу наративног дискурса на посебан начин”, него је и „обогаћује”.³ Укрштање наративне парадигме дур-мол система и нових изражајних средстава насталих интенционалним укидањем овог система је у условима посттоналности довело до стварања нових наративних могућности и отварања нових музичких спацијалности, тако да се биће музике истовремено испољава у своје у две осе, просторној и временској, уз проширење могућности и једне и друге. Полазећи, у петом поглављу књиге, од нових облика наратива констатованих од стране Мајкла Клејна (Michael L. Klein) и изложених у семиотичком квадрату који укључује и

² Ibid., 205.

³ Ibid., 208.

наратив и његову негацију, а затим, разматрајући савремене наративне и семиотичке теорије Ера Тарастаја, Дејвида Лидова, Мишела Имбертија (Michel Imberty) и Роберта Хатена (Robert Hatten), аутор је у шестом поглављу поставио сопствену методологију наративне анализе употребом предложених спацијалних категорија. Тако су Тарастајеве анализе подигнуте на Грејмасовом (Algirdas Julien Greimas) генеративном моделу, испитивања релација музичког простора и музичког времена Мишела Имбертија, концепт медијације Дејвида Лидова и теорија маркираности Роберта Хатена, примењени и истовремено модификовани у разматрању посттоналне музике. Сабо је тиме дошао и до нових концептуализација и нове терминологије које подупиру семиотички капацитет новоустановљених спацијалних категорија: констатује се значај атоналности као кључног фактора „радикализације наративног процеса”;⁴ на основи теоријских поставки Дејана Деспића, у којима је артикулисан феномен тоналне кривуље, дефинишу се „спацијална кривуља и спацијални трансфери”;⁵ полазећи од Грејмаса и Тарастаја, разрађене су појаве „ангажовања” и „дезангажовања” у посттоналним условима; уведени су појмови „ниво” и „степен ангажовања и дезангажовања”⁶ унутрашњег музичког простора којима се прецизно артикулишу

⁴ Ibid., 218. (Аутор овде реконцептуализује идеју Дејвида Лидова о „радикализацији семиотичког процеса”.)

⁵ Ibid., 219.

⁶ Ibid., 221.

спацијални процеси у новонасталим хармонским околностима. У веома разрађеним аналитичким разматрањима наративних формација посттоналног контекста, Сабо је у оквиру три потпоглавља седмог поглавља размотрио концепте *медијације*, *изотопије* и *однос спацијалности и темпоралности*. Најпре је приказан утицај спацијалних категорија на медијацију бинарно супротстављених значења по узору на теорију Дејвида Лидова, на примеру другог става *Седмог гудачког квартета* Паула Хиндемита и другог става *Музике за жичане инструменте, челесту и ударалке* Беле Бартока (Béla Bartók). Аутор је дошао до закључка да је у посттоналном контексту, у појединим ситуацијама, упркос нестанку 'граматике' дур-мол система, употребом супротстављених музичких простора могуће доказати присуство идентичних наративних формација као у класицизму, као у примеру из Хиндемитовог квартета, али и да процес *медијације* може покренути наративни ток у супротном смеру у односу на онај који показује Лидов, од *апстракције* ка реалној *опозицији*, као у Бартоковом делу. У потпоглављу „Изотопија” наративни ток је посматран из визуре Тарасијеве семиотичке анализе музичког текста. На примерима трећег става *Седмог гудачког квартета* и другог става *Шестог гудачког квартета* Паула Хиндемита, утврђено је да основу генерисања наратива представља кретање *изотопије* кроз различите музичке просторе, које је увек у уској вези са темпоралним процесима. Најзад, на

примеру трећег става из *Петнаестог гудачког квартета* Дмитрија Шостаковича, размотрена је директна повезаност музичког простора са музичким временом, испољена кроз процесе ангажовања и дезангажовања. Указано је на извесну сродност између ових процедура и феномена *тензије* и *дистензије* које у оквирима темпоралности разрађује Мишел Имберти.

У закључку је аутор отворио перспективе даљих истраживања и примене предложене теоријско-методолошке поставке на анализу музичке форме, на проучавање релације између спацијалности и темпоралности у наративном току, као и на аналитичке корпуре ранијих раздобља музичке историје и музику данашњег времена.

У научној мисли на српском језику, али и у иностраним оквирима, студија Атиле Саба представља прву, научно доследно изведену, систематизацију модалитета организације тонске вертикале у домену између тоналитета и атоналности. У њој је аутор, ослањајући се на нека од кључних истраживања савремене музичке теорије, музичке семиотике и музичке наратологије поставио оригиналну хипотезу о *тоналитету као простору*, па самим тим, и о успостављању *нових спацијалности* у музици која настаје у условима напуштања тоналитета. Из ове је претпоставке изведена нова оригинална претпоставка о значењском потенцијалу хармонских *спацијалности*, дакле, о семиотизацији нових музичких *простора*, чиме је омогућено и

испитивање семиотичких релација које се између њих успостављају. Утврђено је да су ове релације наративно функционализоване, односно, да у специфичном контексту *полиспацијалности* успостављене у домену између тоналитета и атоналности и истовремене негације и афирмације музичке наративности, долази до формирања наративних конфигурација, које су чак обogaћене у односу на оне, наслеђене из епохе тоналитета. Тиме је, на трагу значајних, али парцијалних наратолошких истраживања хармонског језика, први пут доследно изведена и образложена претпоставка о наративној функционализацији организовања тонске вертикале у музици посттоналног контекста.

Студија Атиле Саба је релевантна и у методолошком погледу. У њој је, с једне стране, дата драгоцен систематизација теоријских приступа посттоналном контексту у музичкој теорији XX века; с друге стране, Сабо је на широком узорку симфонијских и камерних дела Шостаковича, Хиндемита и Бартока, извео оригиналну методологију анализе хармонског језика, као и методе наративне анализе музичког тока с обзиром на хармонске као семиотичке процесе који у њему учествују. Специфичан хармонски језик који флукутира између тоналитета и атоналности, између системске организације и њеног одсуства, или, пак, новог вида музичко-језичке 'граматике' у додекафонији, преко различитих видова модификације тоналитета, једнако различитих видова „тоникалности”

(централизације музичког тока без сисистема) или „мултитоникалности” (централизације без гравитације ка једном центру и без система), добио је тиме поуздану систематизацију, а аналитичари овог хармонског поља, поуздан методолошки ослонац. Јер, управо је овај „међупростор”, због својих особености и 'системско-несистемског' карактера, био 'камен спотицања' у аналитичким приступима, као што је његова систематизација измицала методолошким настојањима. Треба, међутим, нагласити да подела овог поља коју је предложио Сабо не представља пуку таксиномију простора за 'смештање' хармонских решења до којих су композитори долазили или наративних конфигурација које се односима њихових значењских вредности успостављају, већ прецизан оквир за њихово креативно читање, укључујући бројне могућности комбиновања нових хармонских спацијалности, било у синхронном, било у дијахронном посматрању.

Бројне, исцрпне анализе које прате студију, као и графикони и табеле, представљају ауторове смернице за практичну примену ове методологије у анализи музике посттоналног контекста, а у истој мери пружају методолошко-аналитички апарат за разумевање принципа и наративне логике одвијања музичког тока у посттоналном контексту.

Захваљујући томе, отварање овог истраживања према другим раздобљима, које је аутор предложио у закључку свог рада, већ је у раду других истраживача нашло примену и свакако ће је и надаље налазити. Студија Атиле Саба је у свом

научном опсегу драгоцен допринос музичкој теорији и музичкој наратологији, али је истовремено, и поуздан 'уџбеник' у педагошкој пракси. То је и захваљујући својој прегледној структури, прецизно и постепено вођеном научном поступку, јасном језику којим је писана и занимљивом начину излагања упркос сложености проблематике којом се бави, најзад и опсежном научном апарату, библиографији на више језика, као и бројним нотним, графичким и табеларним примерима. Стога би било значајно да ова студија буде објављена и на неком од светских језика, не само као изузетан индивидуални допринос широј научној заједници, већ и као потврда значаја српске научне мисли о музици у светским оквирима.